

Лариса Лук'янова
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих АПН України
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Проблема формування компетентності особистості досліджується за різними галузями наукового знання – від її філософських, психологічних, педагогічних, акмеологічних аспектів до гендерних особливостей. Розроблені положення та висновки дають можливість вести мову про феноменологічне накопичення узагальнень щодо проблеми компетентності, проте формування екологічної компетентності особистості з урахуванням її вікових та професійнісно-діяльнісних якостей вимагає найбільшої уваги науковців і практиків.

Свою позицію пояснюємо тим, що усвідомлення необхідності переходу суспільства на вищий щабель у відносинах з природою, з одного боку, спонукає до розв'язання економічних, соціальних, технічних та технологічних проблем, а з другого, висуває необхідність створення абсолютно нової системи морально-духовних цінностей, переорієнтації розвитку суспільства у площину нових пріоритетів, де людина разом з іншими живими істотами є однією із складових біосфери. З позицій компетентнісного підходу зміст цих цінностей можна піднести до визначення феномену екологічної компетентності, яка вписується в палітру ключових компетентностей. У вітальному сенсі екологічна компетентність є проявом відповідного способу буття людини, який вона створює на засадах своєї життєвої позиції через зв'язок із навколишнім природним світом. Існування цих зв'язків було визнано відомими мислителями, філософами вченими (В. Вернадський, Л. Гумільов, О. Чижевський, В. Сухомлинський).

Концептуальне припущення про те, що екологічна компетентність є іманентною якістю кожного фахівця, ґрунтується на ідеях єдності процесу становлення морального професіонала (із світоглядною основою в усіх сферах життєдіяльності – філософії гуманного професіоналізму) як

активного суб'єкта життєдіяльності та ролі практичного, інтелектуального й духовного у цьому становленні.

Як правило, у психолого-педагогічній літературі екологічну компетентність пов'язують із набуттям студентами: а) системи знань про навколишнє середовище (соціальне і природне в їх взаємозв'язку і взаємозалежності), б) практичного досвіду використання знань для вирішення екологічних проблем на локальному й регіональному рівнях; в) умінь прогнозувати відповідну поведінку й діяльність у професійній сфері й побуті; г) потреби спілкування з природою та бажанням брати особисту участь в її відновленні та збереженні.

У цьому сенсі важливим є зауваження щодо виокремлення рівнів екологічної освіти: базового – для широких верств населення, професійна діяльність яких суттєво не впливає на стан довкілля, та поглибленого – для професійних груп, діяльність яких суттєво впливає на довкілля чи тих, що займаються безпосередньо природоохоронною діяльністю¹.

Відповідно можна виокремити різновиди екологічної компетентності: повсякденно-побутовий і професійний².

Як показує досвід, екологічну компетентність можна розглядати як складову життєвої компетентності, сутність, зміст й методологічні засади якої розкрито у дослідженнях С. Бондар, К. Корсака, А. Маркової, Дж. Равена, Л. Хоружої, А. Хуторського, І. Яшук. Саме набуття життєво важливих компетентностей, як вважають учені європейських країн, може дати можливість особистості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобуванні освіти. Отже, життєва компетентність має різні прояви й виявляється у різних сферах життєдіяльності, в тому числі у професійній, яка формується, зокрема, у процесі здобуття вищої освіти.

Водночас екологічна компетентність, безумовно, є складовою професійної компетентності, проблема формування якої, починаючи з 90-х років ХХ століття, активно вивчалася вітчизняними й зарубіжними вченими (В. Бондар, А. Вербицький, А. Глазунов, Н. Грохольська, О. Дубасенюк, Н. Матяш, Н. Остапчук, Л. Петровська, В. Яровий та інші).

Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності, визначення принципів, за якими відбувається формування цієї якості визначено у працях Л. Білик, Н. Єфіменко, О. Колонькової,

¹ Пустовіт Н.А. Сутнісні характеристики екологічної компетентності школярів // 36. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДІ, 2005. – Вип. 38. – С. 176-191.

² Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 36. наук. праць. – Київ, 2005. – Вип.8. – Кн.2. – С. 16-19.

В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей.

На наш погляд, цікавою є позиція щодо формування екологічної компетентності крізь призму цінностей і мотивів поведінки особистості, що дає змогу прогнозування і корекції поведінки особистості у природі³. За такого підходу уможливилось детермінація формування зовнішніми виховними впливами та діяльністю людини. Тоді як сам процес детермінації доцільно усвідомлювати з урахуванням змін зовнішніх виховних впливів у внутрішні процеси особистості – орієнтації, інтереси, потреби, мотиви тощо. У цьому розумінні основою формування екологічної компетентності виступає індивідуальний досвід особистості в спілкуванні з природою

Наразі єдиного підходу до визначення поняття "екологічна компетентність" немає. На основі праць учених (С. Вітвицька, І. Єрмаков, В. Краєвський, О. Овчарук, Д. Равен, А. Хуторської) екологічну компетентність можна визначити як інтегрований результат навчальної діяльності майбутніх фахівців, який формується передусім завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування (наприклад, "Екологія", "Основи екології", "Соціальна екологія" тощо) і комплементації їх з професійно спрямованими екологічними знаннями у процесі вивчення предметів спеціального і професійного циклів.

Оскільки теоретичне осмислення змісту поняття *компетентність* дає підстави для твердження про те, що, по-перше, компетентність передбачає постійне оновлення знань та успішне їх застосування в конкретних умовах, а також володіння інформацією, по-друге, компетентність доцільно розглядати радше як потенційну готовність розв'язувати різні завдання (професійні, соціальні тощо), а отже, вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти.

На Саміті зі сталого розвитку (2002) було проголошено початок з 2005 р. декади освіти для сталого розвитку. У контексті означеної концепції з'явилися дослідження, присвячені формуванню екологічної компетентності фахівців (О. Гуренкова, Г. Діордієва, Л. Лук'янова, В. Маршицька, Н. Олійник, Л. Титаренко, О. Фастовець, С. Шмалей). У загальних рисах екологічна компетентність визначається дослідниками як здатність особистості сприймати навколишнє середовище з урахуванням знань, умінь й адекватних дій у побутовій та професійній діяльності.

Структуру екологічної компетентності Н. Олійник пропонує представити як сукупність мотиваційного, інтелектуального та діяльнісного

³ Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університетів Автореф. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2007. – 20 с.

складників⁴. На нашу думку, таку структуру доцільно посилити аксіологічним та нормативними компонентами. Таким чином, з урахуванням функціональної спрямованості, її компонентами мають бути: аксіологічний (ціннісно-мотиваційний); когнітивний (знаннево-змістовий); діяльнісний (практично-технологічний); нормативний. Кожний із компонентів вбирає сукупність значень, які наповнені конкретним професійним (навчально-предметним), виховним, комунікативним, ціннісно значущим змістом.

Більш детальний аналіз показує, що *аксіологічний* (ціннісно-мотиваційний) компонент сприяє формуванню внутрішніх мотивів, які спонукають особистість до екологічної діяльності, що він залежить від сфери переживань, ґрунтується на формуванні духовних, теоретико-пізнавальних передумов, морально-етичного ставлення до навколишнього середовища у професійній діяльності та повсякденному житті. Морально-етичне ставлення до природи на всіх етапах життєдіяльності визначатиме стан емпатії в суб'єкт-суб'єктних міжособистісних відносинах і суб'єкт-суб'єктних відносинах між людиною та природою, що зумовлює соціальну активність особистості. *Когнітивний* (знаннево-змістовий) компонент забезпечує науковість та інноваційність знань, які ґрунтуються на перевірених наукою і практикою положеннях. Ураховує особливості і варіативність змісту освітніх та екзистенційних потреб, мотивів особистості на різних етапах її еколого-професійного становлення. Водночас має місце цілий ряд проблем, серед яких значна кількість наукової інформації, що дедалі частіше випереджає можливості їх усвідомленого набуття. *Діяльнісний* (практично-технологічний) забезпечує формування практичних умінь екологічної діяльності (професійної та побутової), передбачає створення умов, за яких учням не просто передаються певні екологічні знання, а за допомогою усієї системи педагогічних технологій моделюється й відтворюється зміст реальної діяльності людей у природі та суспільстві. Тоді як *нормативний* спрямований на засвоєння та впровадження системи екологічних норм, законів, приписів, правил щодо діяльності й поведінки кожної особистості як громадянина взагалі, й фахівця зокрема.

Найбільш сутнісними характеристиками екологічної компетентності є: — наявність певних ціннісних орієнтацій, світоглядної позиції, екологічної культури, мотивів природовідповідної діяльності;

⁴ Олійник Н.Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій: Автореф. дис. ... канд.пед наук: 13.00.02. – Харків, Українська інженерно-педагогічна академія, 2005. – 17 с.

- здатність інтегрувати, переносити й використовувати набуті знання і досвід у кожній конкретній ситуації з урахуванням обставин, що склалися;
- здатність і готовність приймати обґрунтовані рішення, обираючи оптимальний для даної ситуації варіант;
- комунікативні уміння, які дають можливість доцільно організувати взаємодію з іншими людьми у межах екологічної діяльності;
- прагнення й здатність розвивати власний професійний, особистісний потенціал, набувати нові способи екологічної діяльності.

Наголосимо, що екологічно компетентний фахівець повинен розбиратися не тільки у суті проблеми, а й уміти розв'язати її на практиці, для чого необхідно володіти методами розв'язання. Водночас рівень його компетентності визначається умінням обирати (найбільш доцільний для певної ситуації) метод розв'язання, тобто умінням гнучко реагувати на обставини.

Як відомо, екологічні проблеми можуть виникати непередбачувано, мати різний рівень вияву і складність наслідків, отже, надзвичайно важливим є уміння аргументовано обирати оптимальні рішення.

Таким чином, екологічна компетентність фахівців, що формується як складова професійної компетентності, має такі ознаки:

- мобільність, інноваційність знань;
- гнучкість використовуваних методів;
- критичність мислення.

Формування зазначених якостей особистості можливе у процесі екологічної освіти. На сьогодні вона спрямована на формування екологічного мислення, яке детермінує доцільну поведінку людини у професійній діяльності та повсякденному житті. У цьому контексті екологічне мислення – це суспільно важлива риса особистості, що виявляється в особливостях поведінки у соціально-побутових і професійних ситуаціях та усвідомленому прагненні проектувати способи своєї діяльності як екологічно доцільні. Оскільки формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти, тоді екологічна компетентність покликана слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти, забезпечувати реалізацію особистісно-розвивальної функції у технології навчання, створювати мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах.

План першочергових заходів Міністерства освіти і науки України щодо реалізації Концепції екологічної освіти в Україні передбачає інтеграцію в навчальні програми з технічних, природничих, математичних та гуманітарних дисциплін основ екологічної грамотності. Це спонукає до пошуку такої моделі навчального процесу, яка зможе забезпечити

формування екологічної компетентності спеціаліста в будь-якій галузі, що є необхідною умовою і стає загальною методологією вирішення конкретних завдань, пов'язаних з професійною діяльністю.

Так, у минулому столітті екологічна компетентність (здатність особистості адекватно сприймати навколишнє оточення як середовище існування) переважно формувалася природним шляхом, проте сьогодні доведено, що таке технологічне ставлення до навколишнього природного середовища створює відчуження людини від природи. Отже, для відновлення зв'язку людини з природою, формування природовідповідної поведінки особистості необхідні спеціальні педагогічні умови.

Екологічна компетентність ґрунтується на знаннях про загальні закони розвитку природи і суспільства, екологічній відповідальності за професійну діяльність⁵. І, на нашу думку, є складовою професійної компетентності та разом з іншими її складовими (практичною-спеціальною, соціальною, психологічною, комунікативною, інформаційною, валеологічною) утворює професійну компетентність як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей спеціаліста, віддзеркалює не тільки рівень знань, умінь, досвід, достатній для досягнення цілей професійної діяльності, а й соціально-моральну позицію особистості.

Лариса Лук'янова

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Резюме

У статті обґрунтовуються положення, що розкривають екологічну компетентність як складову професійної компетентності, аналізується її сутність, роль та функції на сучасному соціально-економічному етапі розвитку суспільства; доводиться, що компонентами екологічної компетентності мають бути: аксіологічний (ціннісно-мотиваційний); когнітивний (знаннево-змістовий); діяльнісний (практично-технологічний); нормативний, кожний з яких вбирає сукупність значень, наповнених конкретним професійним (навчально-предметним), виховним, комунікативним, ціннісним змістом.

---

⁵ Педагогика профессионального образования: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др. / Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 386 с.

Larisa Lukyanova

**FORMATION OF ECOLOGICAL COMPETENCE IN CONTEXT
OF PROFESSIONAL PREPARATION OF SPECIALIST**

Summary

The positions, which describes of ecological competence as compound of professional competence is considered in the article, her essence, role and functions on the contemporary social-economic stage development of society have been analyzed. Demonstrates, what components of ecological competence probably: valuable-motive, knowledge-interesting, practical-technological, normative, each from which selected aggregate significance, which filled concrete professional (educational-object), founding, communication, valuable significant of sense.

Larysa Łukianowa

**KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI EKOLOGICZNYCH W KONTEKŚCIE
PRZYGOTOWANIA ZAWODOWEGO SPECJALISTÓW**

Streszczenie

W artykule omówiono kompetencje ekologiczne – jako elementy kompetencji zawodowych. Ukazano ich istotę, rolę i funkcje na współczesnym społeczno-ekonomicznym etapie rozwoju społeczeństwa. Udowodniono, że składowe kompetencji ekologicznych mogą być: aksjologiczne, kognitywne, działaniowe, normatywne. Każdy z nich zawiera całokształt znaczeń, napełnionych konkretnymi zawodowymi, wychowawczymi, komunikatywnymi i wartościowymi treściami.